

УДК 343.13

Вероніка Починок,*аспірант кафедри кримінального процесу і криміналістики
Львівського національного університету імені Івана Франка*

СУДОВА ПРАКТИКА ЗАСТОСУВАННЯ ТИМЧАСОВОГО ВІДСТОРОНЕННЯ СУДДІ ВІД ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВОСУДДЯ

Стаття присвячена дослідженню питання тимчасового відсторонення судді від здійснення правосуддя, його застосування в судовій практиці й виявленню проблемних питань під час застосування цього заходу забезпечення кримінального провадження, а також формулюванню висновків і пропозицій, спрямованих на вдосконалення кримінального процесуального законодавства щодо цього питання.

Ключові слова: заходи забезпечення кримінального провадження, відсторонення від посади, тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя, клопотання про тимчасове відсторонення судді від правосуддя, розгляд клопотання про тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя Вищою радою правосуддя.

Постановка проблеми. Тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя є новим заходом забезпечення кримінального провадження в кримінальному процесуальному законодавстві й здійснюється Вищою радою правосуддя, проте викликає чимало дискусій на практиці. При цьому, як засвідчила практика його реалізації, виникають певні питання, що зумовлюють необхідність їх вивчення й обговорення.

Питання застосування запобіжних заходів у кримінальному процесі, зокрема відсторонення від посади, досліджували багато вітчизняних учених, зокрема О.В. Баулін, Ю.М. Дьомін, Ю.М. Грошевий, С.В. Завада, О.В. Капліна, М.М. Михеєнко, В.Т. Нор, Д.О. Савицький, В.І. Фаринник, О.Г. Шило та інші. Але, оскільки цей захід забезпечення кримінального провадження закріплений у кримінальному процесуальному законодавстві лише наприкінці 2016 року, то судова практика застосування тимчасового відсторонення судді від здійснення правосуддя ще не є достатньо дослідженою, кримінальна процесуальна доктрина ще не сформувала відповідних висновків щодо цього питання.

Метою статті є проаналізувати судову практику застосування тимчасового відсторонення судді від здійснення правосуддя; з'ясувати, чи є прогалини в законодавстві щодо застосування цього заходу забезпечення; виявити також проблемні питання в його практичному застосуванні; сформувати відповідні висновки, спрямовані на вдосконалення законодавства та практики застосування щодо названого заходу забезпечення.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до ст. 63 Закону України «Про Вищу раду правосуддя» [2], тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя у зв'язку з притягненням його до кримінальної відповідальності здійснюється Вищою радою правосуддя на строк не більше ніж два місяці на підставі вмотивованого клопотання Генерального прокурора або його заступника. Згідно з нормами Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) України [1], вони ж мають право звернутися з клопотанням і про продовження строку тимчасового відсторонення судді від здійснення правосуддя. Клопотання про продовження строку тимчасового відсторонення судді від здійснення правосуддя у зв'язку з притягненням до кримінальної відповідальності подається до Вищої ради правосуддя стосовно судді, який є підозрюваним, обвинувачуваним (підсудним) на будь-якій стадії кримінального провадження.

Але при цьому варто наголосити, що подання повторного клопотання про тимчасове відсторонення судді від правосуддя у зв'язку з притягненням до кримінальної відповідальності в межах одного кримінального провадження не допускається, крім випадків скасування попереднього рішення Вищої ради правосуддя судом. Не можемо із цим не погодитися, адже відповідні положення передбачені в ч. 1 ст. 61 Конституції України у вигляді постулату, що «ніхто не може бути двічі притягнений до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення».

Про це, зокрема, йшлося на засіданні Вищої ради правосуддя під час розгляду кло-

потання Генерального прокурора України про продовження строку тимчасового відсторонення судді Вищого господарського суду А.С. Ємельянова (Рішення Вищої ради правосуддя від 12.03.2017 № 488/0/15-17). Обґрунтовуючи клопотання про необхідність повторного продовження строку відсторонення С.А. Ємельянова від здійснення правосуддя, заступник Генерального прокурора Ю.В. Столярчук зазначив, що на час розгляду цього питання продовжують існувати обставини, які стали підставою відсторонення судді, а також те, що сторона обвинувачення не мала можливості забезпечити досягнення цілей, заради яких застосовано попереднє відсторонення судді.

Під час засідання зазначено, що, відповідно до ч. 6 ст. 64 Закону України «Про Вищу раду правосуддя», повторне звернення Генерального прокурора або його заступника з клопотанням про тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя у зв'язку з притягненням його до кримінальної відповідальності або з клопотанням про продовження строку такого відсторонення в межах одного й того самого кримінального провадження не допускається, крім випадків скасування судом попереднього рішення Вищої ради правосуддя. На цій основі Вища рада правосуддя ухвалила повернути клопотання про застосування тимчасового відсторонення цього судді від здійснення правосуддя без розгляду [3].

Системне тлумачення зазначеної статті Закону України «Про Вищу раду правосуддя» дає змогу дійти висновку про наявність певної мети встановлення заборони, яка полягає в унеможливленні багаторазового звернення з клопотанням про відсторонення судді від посади за наявності однакових підстав і фактичних обставин застосування цього заходу забезпечення в кримінальному провадженні. Уважаємо, що зазначений підхід законодавця спрямований на виключення ситуацій зловживання органами правопорядку правом на таке звернення та забезпечення гарантій суддівської незалежності й недоторканності.

Про такий підхід свідчить і практика Верховного Суду (справа № 9901/514/18, провадження № 11-9203ai18), який у складі Великої Палати задовольнив апеляційну скаргу Вищої ради правосуддя на рішення Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду в справі за позовом судді до Вищої ради правосуддя про визнання протиправним і нечинним її рішення. Велика Палата Верховного Суду скасувала зазначене рішення Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду й ухвалила

нове, яким відмовила судді в задоволенні його позову.

При цьому Велика Палата відзначила, що можливість звернення з новим клопотанням про відсторонення судді від посади можливе, але лише за наявності нових підстав та обставин для досягнення дієвості кримінального провадження, яке відрізняється від попереднього клопотання за змістом.

Отже, Велика Палата Верховного Суду дійшла висновку, що поняття «повторне звернення», яке застосовується в ч. 6 ст. 64 Закону України «Про Вищу раду правосуддя», використовується в розумінні подання звернення, що має ті самі змістові складники. Тобто цією нормою забороняється повторне звернення з клопотанням про відсторонення судді від посади за наявності однакових підстав і фактичних обставин застосування цього заходу забезпечення в кримінальному провадженні. З таким підходом найвищої судової інстанції є всі підстави погодитися.

Але вивчення матеріалів зазначеного провадження переконує, що клопотання заступника Генерального прокурора від 28.02.2018 не є клопотанням, що подане повторно, оскільки доводи й обґрунтування, викладені в ньому та в клопотанні прокурора від 20.01.2017, яке було предметом розгляду на засіданні Вищої ради правосуддя від 24.01.2017, є різними за своїм змістом. Зокрема, у попередньому клопотанні від 20.01.2017 заступник Генерального прокурора вказував на таку підставу застосування заходу забезпечення, як існування ризику того, що суддя під час досудового розслідування може перешкоджати кримінальному провадженню, тоді як клопотання прокурора від 28.02.2018 мотивоване тим, що наявність кримінального провадження в суді за обвинуваченням судді може поставити під сумнів безсторонність цього судді під час здійснення правосуддя й зашкодити авторитету судової влади та довірі до неї суспільства [4].

Варто звернути увагу на регламентований законом порядок застосування такого заходу, адже порушення встановленої процедури для подання й розгляду клопотання про подовження строку тимчасового відсторонення судді зумовлює незаконність прийнятого рішення. Такий висновок зробив Верховний Суд в одному зі своїх рішень (справа № 9901/706/18, провадження № 11-11553ai18). Обставини справи такі. До Вищої ради правосуддя надійшло клопотання заступника Генпрокурора про подовження строку тимчасового відсторонення судді у зв'язку з притягненням його до кримінальної відповідальності строком на 2 місяці. Вища рада правосуддя повернула вказане

клопотання без розгляду. Підставами для прийняття такого рішення слугувало те, що копії клопотання про подовження строку тимчасового відсторонення від здійснення правосуддя та матеріали, якими його обґрунтовано, вручено не уповноваженим прокурором, а старшим детективом четвертого відділу детективів першого підрозділу детективів головного підрозділу детективів Національного антикорупційного бюро України, що не відповідає вимогам ч. 4 ст. 63 Закону України «Про Вищу раду правосуддя»; клопотання містить посилання на ст. ст. 62 і 63 Закону України «Про Вищу раду правосуддя», які регламентують питання тимчасового відсторонення судді від здійснення правосуддя, а не продовження такого строку тимчасового відсторонення. Посилання на ст. 64 вищезазначеного Закону в клопотанні відсутнє [5]. У цьому випадку спостерігаємо порушення процедури подання клопотання про тимчасове відсторонення. Згідно з вимогами КПК України, таке клопотання подається тільки Генеральним прокурором або його заступником. Тому є всі підстави визнати рішення Вищої ради правосуддя правомірним та обґрунтованим.

Варто відзначити й важливість дотримання строків подання клопотання про тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя. Відповідно до ч. ч. 2, 3 ст. 64 Закону України «Про Вищу раду правосуддя», клопотання про продовження строку тимчасового відсторонення судді від здійснення правосуддя подається Генеральним прокурором або його заступником не пізніше як за десять днів до закінчення строку, на який суддю відсторонено. У практиці існують порушення цієї норми. Так, Вища рада правосуддя повернула без розгляду клопотання заступника Генерального прокурора про продовження строку тимчасового відсторонення від здійснення правосуддя судді, при цьому Вища рада правосуддя звернула увагу на те, що Генеральний прокурор звернувся з клопотанням за один день до закінчення строку, на який раніше відсторонено суддю (Рішення Вищої ради правосуддя від 30.08.2018 № 2768/0/15-18) [6]. У цьому випадку Генеральний прокурор мав подати таке клопотання не пізніше як за десять днів до закінчення строку, на який суддю відсторонено. Отже, Рішення Вищої ради правосуддя є обґрунтованим, власне, з огляду на важливість дотримання строків у кримінальному процесі.

Також на практиці виникає питання щодо повноважень Вищої ради правосуддя в контексті застосування тимчасового відсторонення судді від здійснення правосуддя. Зокрема, 08.11.2018 Велика Палата

Верховного Суду розглянула апеляційну скаргу судді Дзержинського районного суду м. Харкова С. Лазюка на рішення Касаційного адміністративного суду від 02.04.2018. Суддя оскаржував рішення Вищої ради правосуддя (від 29.09.2017 № 3041/0/15-17) про продовження строку його тимчасового відсторонення від здійснення правосуддя. Під час винесення рішення думки суддів Великої Палати Верховного Суду розділилися. Основне питання, щодо якого не вдалося дійти згоди, стосувалося повноважень Вищої ради правосуддя під час розгляду такого клопотання. У Постанові Великої Палати Верховного Суду (справа № 800/536/17, провадження № 11-589cap18) визначено, що до компетенції Вищої ради правосуддя не належить перевірка дотримання встановленої законом процедури повідомлення про підозру, повноваження Вищої ради правосуддя обмежуються перевіркою обґрунтованості підозри. Така логіка є зрозумілою та ґрунтується на положеннях закону, оскільки ст. 155-1 КПК України як умову застосування подібного заходу забезпечення кримінального провадження передбачає наявність у судді статусу підозрюваного або обвинуваченого.

У контексті наведеного не можна погодитися з висновком Великої Палати Верховного Суду, що питання стосовно дотримання процедури повідомлення судді про підозру не належить до компетенції Вищої ради правосуддя та має розглядатися виключно в рамках кримінального судочинства. Зокрема, Вища рада правосуддя як орган державної влади й суддівського врядування, діяльність якого спрямована на забезпечення (в тому числі) незалежності судової влади, з огляду на особливий суб'єктний склад відповідних кримінально-процесуальних правовідносин, перебирає на себе функції слідчого судді та стає структурою, до повноважень якої належить недопущення безпідставного застосування заходів процесуального примусу [7].

Окрім того, аналізуючи діяльність Вищої ради правосуддя й не забуваючи про гарантії захисту суддів, варто звернутися ще до питання конфіденційності під час здійснення правосуддя, адже в багатьох країнах світу дисциплінарні провадження проти суддів розглядають у закритому режимі. У нас доступ до інформації про засідання дисциплінарних органів має кожен охочий. Висловлюється думка, що таке вирішення питання захищає репутацію суддів і підтримує рівень довіри суспільства до них. За словами члена Вищої ради правосуддя професора А.В. Бойка, конфіденційність, відповідно до міжнародних стандартів щодо цього питання, має дотримуватись до моменту відкриття дис-

циплінарного провадження. Що стосується самого розгляду, то в багатьох країнах він відкритий. Часом цим зловживають, і наявність дисциплінарного провадження окремі адвокати намагаються використати як підставу для відводу судді, що свідчить про професійну незрілість, а іноді й про зловживання процесуальними правами.

Але є й інший бік медалі. Відкритість дисциплінарних справ є моментом підзвітності судової влади й суддів суспільству. І саме в період відновлення належної довіри до правосуддя важливо, щоб громадськість бачила, як розглядаються дисциплінарні справи стосовно суддів, які обставини, за яких умов вони беруться до уваги [8].

Висновки

Отже, застосування на практиці такого заходу забезпечення кримінального провадження, як тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя, вимагає суворого дотримання регламентованої законодавством процедури, а саме: дотримання строків подання клопотання про тимчасове відсторонення; порядку розгляду клопотання про тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя Вищою радою правосуддя; наявності законних підстав для продовження строку такого відсторонення; викладу доводів та обґрунтувань у клопотанні про тимчасове відсторонення судді; неможливості звернення в межах одного й того самого кримінального провадження з новим клопотанням про відсторонення судді від посади за однаковими підставами та фактичними обставинами застосування цього заходу забезпечення в кримінальному провадженні. Недотримання процедури тимчасового відсторонення судді від здійснення правосуддя тягне за собою порушення прав

судді й затягування як процесу досудового розслідування, так і розгляду кримінального провадження.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 04.01.2019).

2. Про Вищу раду правосуддя: Закон України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-19> (дата звернення: 04.01.2019).

3. Повторне відсторонення судді в межах одного провадження не передбачено. *Закон і бізнес*. 14.04.2017. URL: https://zib.com.ua/ua/print/128426-povtorne-vidstoronennya-suddi-v-mezhah-odnogo-provadhennya_.html (дата звернення: 13.01.2019).

4. Сайт судової влади України. URL: <https://court.gov.ua/press/general/589089> (дата звернення: 12.01.2019).

5. Похашцем в останній день. *Закон і бізнес*. 10.11–16.11.2018. URL: https://zib.com.ua/ua/135225-vs_poyasniv_proceduru_podovzhennya_stroku_timchasovogo_vidst.html (дата звернення 12.01.2019).

6. Запізнівся: ВПІ повернула Холодницькому клопотання щодо відсторонення судді. *Закон і бізнес*. 26.07.2018. URL: https://zib.com.ua/ua/print/133846-zapiznivsya_vrp_povernula_holodnickomu_klopotannya_schodo_vi.html (дата звернення: 12.01.2019).

7. Татаров О. Відсторонення без підозрюваного. *Закон і бізнес*. 29.12–11.01.2019. URL: https://zib.com.ua/ua/135885-vrp_povinna_pereviryati_dotrimannya_proceduri_nabuttya_sudde.html (дата звернення: 12.01.2019).

8. Каменських П. Не можна вимагати від суддів, аби вони були святішими за папу римського. *Закон і бізнес*. 17.11–23.11.2018. URL: https://zib.com.ua/ua/135319-chlen_vrp_abyko_ne_mozhna_vimagati_vid_suddiv_abi_voni_buli.html (дата звернення: 13.01.2019).

В статье исследуется вопрос временного отстранения судьи от правосудия, судебная практика такого временного отстранения и выявляются противоречивые вопросы при применении данной меры обеспечения уголовного производства. Сформулированы выводы и предложения, направленные на усовершенствование уголовного процессуального законодательства.

Ключевые слова: меры обеспечения уголовного производства, отстранение от должности, временное отстранение судьи от правосудия, ходатайство о временном отстранении судьи от правосудия, рассмотрение ходатайства о временном отстранении судьи от правосудия.

The article deals with the issue of temporarily suspending a judge from administering justice. Court practice of this measure to ensuring criminal proceedings was analysed. Main controversial issues in applying this measure to ensuring criminal proceedings have also been discussed. Specific attention is paid to the conclusions and proposals, which aimed to improve the criminal procedural law.

Key words: measures to ensuring criminal proceedings, removal from office, temporarily suspending a judge from administering justice, petition on the temporarily suspending a judge from administering justice, consideration of a petition for the temporarily suspending a judge from administering justice.